Biblia de la 1688. Aspecte ale traducerii

Alexandru GAFTON

Das Ziel dieser Untersuchung ist es die Übersetzungscharakteristika der Bibel von 1688 herauszufinden, um die grundlegenden sprachwissenschaftlichen Prinzipien herauszubekommen und den Wert dieser Version innerhalb des Kontextes zu verstehen.

1. Preliminarii. Mai mult decît în cazul altor texte, traducerea *Bibliei* a întîmpinat dificultăţi din cele mai variate şi mai insurmontabile şi va continua să fie îngreunată de numeroşi factori care nu vor permite un consens cvasi-unanim, nici în ceea ce priveşte litera, nici în ceea ce priveşte spiritul, nici în ceea ce priveşte concepţia şi construcţia traductologică de la baza ei. Chiar dacă astăzi există, în mai multe limbi, destul de multe texte ce pretind a reda cu fidelitate textul sacru (printre care *Vulgata*, *Biblia* regelui Iacob I, *Biblia* de la Ierusalim, *Biblia* lui Luther), ele nu pot fi considerate, din punct de vedere filologico-lingvistic, mai mult decît nişte rezultate de calitate, ale unor întreprinderi corect desfăşurate. Alături de acestea stau acele traduceri care, înţelegînd zădărnicia încercării de a stabili un acord perfect între un arhetip inexistent şi o traducere întocmită pe baza mai multor surse, se străduiesc, într-un sens, să pună în act concepţia de la baza *Septuagintei*. Acestea îşi propun să abstragă sensuri din consultarea paralelă a mai multor surse reuşite şi de prestigiu pentru a da limbilor un text compatibil cu formele şi conţinuturile lor, iar spiritelor un gînd şi simţire în concordanţă cu cele ale autorului divin. Întreprindere anevoioasă, dar a cărei reuşită numai autorul textului original o poate judeca. În cultura română, acesta este cazul ediţiei Anania.

Cauzele pentru care - oricît de perfectibile are fi astfel de rezultate - ele nu îşi vor putea atinge idealul, se datorează acţiunii multor realităţi obiective. Arhetipul textului este un construct ideal care, cu certitudine că nu a existat ca unitate dotată cu unicitate. În primul rînd, realităţile (lingvistice, sociale, istorice, administrative, umane, politice, financiar-economice etc.) către care trimit, pe care le exprimă şi din care decurg acele texte, prezintă o varietate care reflectă mai multe etape ale evoluţiilor speciei umane. Apoi, textul a fost scris de-a lungul unui interval de timp prea mare pentru putinţele umane. Dialectele şi limbile în care a fost scris încă nu îşi găsiseră maturitatea şi coerenţa internă necesare unei întreprinderi atît de complexe. Aceste două complexe de cauze, realitatea ontică şi ontologică, pe de o parte, limba, de cealaltă parte, cuprind în sine numeroşi alţi factori, şi generează numeroase alte cauze care, separat şi împreună,

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

sînt de natură să constrîngă generaţiile la a se multumi succesiv cu mici victorii, armonizîndu-şi dorinţele de a avea textul perfect cu neputinţele de a-l găsi.

În cele din urmă, nu poate fi lăsat deoparte faptul că, deşi sacru, Cuvîntul este transmis unor fiinţe materiale (deci imperfecte, adică şi incapabile de a recepta şi înţelege la modul desăvîrşit) pe o cale materială: un text elaborat într-un sistem lingvistic. Constatarea aceasta nu îndeamnă la renunţarea căutării, ci doar la înţelegerea limitelor umane care îi sînt îngăduite fiecărei epoci, atît în ceea ce priveşte procesul traducerii textului, cît şi în ceea ce priveşte însăşi înţelegerea acestuia.

Prin caracteristicile sale naturale, textul biblic ridică în calea traducătorului felurite obstacole generate atît de formă, cît şi de conţinut, atît la nivel lingvistic, cît şi la nivel conceptual. De aceea, alături de ceea ce poate fi considerat ca rezultat al unei traduceri corecte, apar traduceri discutabile. Unele sînt greşeli unanim socotite ca atare, altele, însă, necesită a fi privite cu mare atenţie. Exista concepte generate de contactul dintre o anumită comunitate istorică şi realitatea proprie (sau nu) acesteia, şi edificate într-o anumită limbă (cu natura şi cu mijloacele ei), există modalităţi de exprimare, sobre, exacte, limpezi, poetice, voalate, obscure, există metafore biblice, toate descifrate sau nu, corect sau greşit. Tuturor acestora (şi multor altora) traducătorul trebuie să le facă faţă cu înţelegerea sa şi cu limba sa, adică cu nivelul şi mijloacele sale de pătrundere în altă lume, de conceptualizare şi exprimare lingvistică. Şi toate acestea pentru ca textul să ajungă la un destinatar pentru care se presupun competenţe aproximativ egale cu cele ale traducătorului. Dacă se adaugă şi trecerea timpului, atunci judecăţile celor care analizează o traducere sînt încă şi mai mult pîndite de eroare.

2. *Biblia* de la 1688 este o traducere care ilustrează foarte bine dificultăţile mai sus schiţate, motiv pentru care vom încerca să urmărim acest text prin intermediul cîtorva exemple, dar cu mare valoare de reprezentativitate. Textul acesta are meritul de a fi prima traducere integrală, dusă la capăt şi reuşită, a *Bibliei* în limba română, marcînd un anume tip de maturitate culturală şi lingvistică. Sub aspect lingvistic, însă, lucrurile pot fi privite din mai multe unghiuri, cu comparabilă îndreptăţire. Două sînt aspectele care se impun a fi subliniate cu tărie: **a)** în ceea ce priveşte felul în care reflectă norma literară, de departe, acesta este textul cel mai neunitar din întreaga cultură română. Revizia de către munteni a textului moldovenesc (pentru *Vechiul Testament*) şi a celui ardelenesc (pentru *Noul Testament*) a încercat să înlăture caracteristicile de normă ale respectivelor texte, dar nu a reuşit nici acest lucru, după cum nu a reuşit (în primul rînd pentru că nu avea cum!) nici să aducă întregul text la o normă muntenească unitară (cel puţin la nivelul celui mai neunitar text pînă atunci produs!); **b)** în ceea ce priveşte traducerea, aceasta păstrează urmele concepţiilor pe care le-au avut traducătorii *Vechiului* şi *Noului Testament*, peste care se suprapun cele ale revizorilor munteni (mai ales în cazul *Noului Testament*). Primul, mai atent la formă decît la conţinut (sau, mai degrabă, forţînd transferul conţinutului pe căile formei), abundă în calcuri şi arată ca un text care încerca să transleze în limba română, nu doar textul grecesc, dar şi modalităţile de exprimare şi conceptualizare ale limbii greceşti. Celălalt, atent la

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

conţinut şi, mai cu seamă la receptarea acestuia - de inspiraţie protestantă, sub aspectul concepţiei de bază -, pare mereu atent la cititorul concret[1].

Avînd în vedere cele de mai sus, ne vom ocupa, în continuare, de unele situaţii care ne-ar putea arăta că, totuşi, *Biblia* de la 1688 prezintă cîteva virtuţi intrinseci, şi nu legate de importanţa ei culturală[2].

3. Traducerea literală, întocmai şi calcul de structură sînt modalităţi de acţiune care îşi pierd limitele proprii, adeseori ajungînd la identitate. Fiind limba română lipsită de mijloace adecvate de a exprima conţinuturile dar şi formele din textul biblic, lipsindu-i un astfel de exerciţiu, şi avînd în faţă cea mai dificilă sarcină care poate încerca o limbă, soluţia urmării pas cu pas a textului de tradus a putut fi socotită, la acel moment, nu doar cea mai potrivită pentru a obţine o traducere reuşită, dar şi cea care putea da speranţa că traducerea va ajunge la bun sfîrşit. În plus, pesemne că traducătorul *Vechiului Testament* s-a gîndit că ar fi oportun a converti dezavantajul limbii brudii într-un avantaj pentru o limbă care, tocmai din acest motiv, putea fi mai uşor modelată, fiind mai receptivă la achiziţii şi reconfigurări formale şi de conţinut. Din aceste motive traducătorul primei părţi a *Bibliei* încearcă a urma cu fidelitate şi atenţie textul grecesc. El încearcă să se servească de modelul grecesc pentru a ridica limba română la nivelul unei limbi dotate cu capacitatea de a reda un text de complexitatea celui biblic. Fireşte că lucrul acesta nu îi reuşeşte mereu. Întinderea excepţională şi varietatea la fel de rară a *Bibliei*, dificultăţile pe care însăşi limba greacă le pune, precum şi neputinţele limbii române vor genera destule obscurităţi şi nereuşite. Alături de acestea, însă, stau numeroase situaţii în care textul românesc reuşeşte să redea cu fidelitate şi claritate, frumos sau doar corect conţinuturile de redat, respectînd şi formele modelului. Mai mult, unele din aceste situaţii se constituie şi în reuşite ale limbii române, care se arată capabilă să îşi asume - prin propriile resurse sau prin însuşire - modalităţi eficiente şi optime de redare a unor conţinuturi şi forme precum

[1] Se cuvine a se menţiona că textul *Bibliei* de la 1688 constituie rezultatul unor operaţii complexe, de durată, dar a cărui revizuire nu a fost pe măsură. *Vechiul Testament* decurge din traducerea şi urmarea cu fidelitate a *Septuagintei*. *Noul Testament* este cel preluat din *Noul Testament* de la Bălgrad, care decurge din traducerea *Vulgatei*, confruntată cu *Septuaginta* şi, probabil pe alocuri, cu sugestii din *Biblia* lui Luther. Este foarte probabil ca, pentru prima parte, revizorii munteni să fi fost mai atenţi la introducerea în text a normei munteneşti decît la traducerea propriu-zisă, dar nu este total exclus să fi apelat sporadic şi la o traducere după un text slavon. Este aproape sigur că *Vulgata* nu a fost implicată în traducerea *Vechiului Testament* din *Biblia* de la 1688. În ceea ce priveşte *Noul Testament* din *Biblia* de la 1688, acesta este rezultatul reviziei textului ardelenesc. Atenţia şi implicarea revizorilor pare a fi fost mai mare aici, multe structuri ale *Noului Testament* de la Bălgrad, caracteristice *Vulgatei*, fiind modificate conform cu ceea ce apare în textul grecesc. Pentru această chestiune vezi N.A. Ursu, *Noi informaţii privitoare la manuscrisul autograf şi la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Nicolae Spătarul (Milescu)*, în *Biblia 1688*, vol. II, p. I-LIV şi Al. Gafton, *Relaţia dintre* ***Noul Testament*** *de la Bălgrad (1648) şi textul corespunzător din* ***Biblia*** *de la Bucureşti (1688)*, în *Biblia 1688*, vol. II, p. LV-LXXXVI, idem, *Relaţia dintre sursele traducerilor biblice şi concepţia de la baza acestora*, în „Text şi discurs religios", 1/2009, p. 125-134. Pentru încrederea, în general, pe care o putem avea în prefeţele traducerilor de text religios vezi *Palia de la Orăştie (1582)*, II, *Studii*, p. 9-24.

[2] Subliniem încă de la început că acest text nu a avut impact în epocă, iar traducătorii care au urmat nu au utilizat această versiune decît în măsură nesemnificativă (chiar dacă au declarat altceva).

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

cele ale textului grecesc. În acest context, două au fost, în esenţă, elementele care au împiedicat ca roadele obţinute prin traducerea lui Nicolae Milescu să devină germeni ai unor roade viitoare. În primul rînd, *Biblia* de la 1688 a avut o audienţă aproape nulă. A fost un text care nu numai că nu a circulat în mediile culte, dar nici în biserică nu a fost folosit. În al doilea rînd, cultura română şi limba română, ieşite de sub influenţa culturală slavonă, încercau să îşi edifice o cale proprie de evoluţie, refuzînd influenţele străine, inclusiv cea grecească. Astfel, *Biblia* de la 1688 rămîne o realizare în sine, culturală, mai puţin lingvistică, nu neapărat pentru că a fost o realizare slabă în sine, ci mai ales întrucît contextul nu a favorizat urmarea căii pe care această traducere a deschis-o. Credem că o analiză obiectivă a contribuţiilor şi realizărilor din *Biblia* de la 1688 trebuie să contextualizeze, ţinînd seamă atît de faptul că avem a face cu un text mai bun decît epoca din care a apărut, precum şi de momentul neprielnic în care traducerea a apărut.

3.1. În continuare vom urmări cîteva soluţii de traducere prin care *Biblia* de la 1688 se arată fidelă textului grecesc, reuşind, totodată, să aducă, în spaţiul românesc, şi pe calea limbii române, conţinuturile cuprinse în *Septuaginta*.

3.1.1. O traducere întocmai a textului grecesc apare în *Is. Sir.*, 33, 3-4: „Omul de înţeles încreade-se-va legii, şi leagea lui, credencioasă ca întrebarea direpţilor. Gătează cuvîntul, şi aşa te vei asculta; leagă împreună învăţătură şi răspunde” (BB). Se încearcă astfel redarea gr.: ῎Ανθτωπος συνετὸς ἐμπιστεύσει νόμῳ, καὶ ὁ νόμος αὐτῷ πιστὸς ὡς **ἐρώτημα δικαίων**. ῾Ετοίμασον λόγον, καὶ οὕτως ἀκουσθήσῃ· σύνδησον παιδείαν καὶ ἀποκρίθητι. După cum se observă, textul românesc îl urmează pas cu pas pe cel grecesc, rezultatul fiind un text limpede, care redă întocmai, în limba română, conţinutul şi semnificaţiile vehiculate de textul grecesc. Lucrul nu este simplu dacă privim la *Biblia 2001*, unde găsim: „Omul cu minte are încredere în lege: pentru el, legea e vrednică de crezare ca o *întrebare-răspuns*”, segmentul subliniat beneficiind de o nota: „expresia **erótima delón** s’ar traduce: întrebarea care cuprinde în ea şi răspunsul (un fel de întrebare retorică)”. Textul grecesc pe care l-am utilizat, însă, conţine *erótema **dikaíon***; în plus, încercarea de a preciza prin „pentru el” devine fie element de greşeală, fie de ambiguitate deoarece în prima parte se vorbeşte despre raportul dinspre om, în a doua dinspre lege. Dacă „pentru el” semnifică ‘din perspectiva lui’, atunci textul nu este redat corect, dacă „pentru el” vrea să spună ‘în ceea ce îl priveşte (legea pe om)’, atunci ar fi bine, dar formula rămîne ambiguă întrucît nu eliberează pe cititor de întrebarea „cum trebuie citit şi înţeles *pentru el*?” (dovadă chiar existenţa acestei note!).

3.1.2. Sub *Is. Sir.*, 41, 3-4 apare: „O, moarte, bună-ţ iaste judecata la omul cel căzut şi împuţinat cu vîrtutea, La cel cu *adînci bătrîneaţe* şi *să învăluiaşte* pentru toate şi neascultătoriu şi au pierdut răbdarea” (BB), ceea ce redă întocmai: ῏Ω θάνατε, καλόν σου τὸ κρῖμά ἐστιν ἀνθρώπῳ ἐπιδεομένῳ καὶ ἐλασσουμένῳ ἰσχύι, ἐσχατογήρῳ καὶ περισπωμένῳ περὶ πάντων, καὶ ἀπειθοῦντι, καὶ ἀπολωλεκότε ὑπομονήν·. Gr. ἐπιδέω avea sensul ‘împovărat’, de unde ‘în lipsuri’, ceea ce se poate reda prin *nevoiaş*. Dar BB nu traduce pentru cititor, ci edifică un text şi o limbă, pe model grecesc. De aceea se raportează la primul sens, pe care însearcă a-l reda printr-o formă

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

grăitoare, densă, atît din punct de vedere lingvistic, cît şi teologic (*căzut* are o sferă mai bogată decît *împovărat* sau *nevoiaş*, pe care, de altfel, le înglobează, apoi „vina" asupra situaţiei omului nu cade direct şi exclusiv pe cineva extern - Divinitate, în special -, ci se poate datora însuşi omului). Gr. ἐλασσόω avea sensul 'a scădea, a diminua' şi chiar 'a ajunge în inferioritate', ceea ce - cu mijloacele epocii - se redă perfect prin *împuţinat*, mai cu seamă dacă avem în vedere caracterul acestei cărţi biblice. Gr. ἰσχύς, care semnifica 'forţa fizică, vigoarea, tăria' nu putea fi redat decît prin *vîrtutea*. Gr. ἐσχατόγηρως era un compus cu sensul 'ajuns la o batrîneţe extremă', ceea ce, în epocă şi avînd în vedere căile asumate de traducător, nu putea fi redat mai bine decît prin sintagma *cel cu adînci bătrîneaţe* (vezi şi BB, *Is. Sir.*, 42, 10: „Pentru învăţătura celui fără minte şi nebun şi celui *adîncu bătrîn*", unde se redă astfel gr. ἐσχατογήρου 'extrem de bătrîn'). Gr. περισπάω avea sensul de bază 'a înfăşura, a învălui', alte sensuri apărînd prin derivare şi extensiune. Acestea sînt soluţiile BB, care alege să urmeze textul grecesc pas cu pas, în modul cel mai fidel, totodată, la nivel de sens, reuşind să obţină, de o manieră mai mult decît mulţumitoare, tot ceea ce conţine textul grecesc. În plus, prin această modalitate de introducere în limbă a unor solicitări şi tensiuni rezonabile, un astfel de text exersează limba şi pe cititor, pe prima croind-o la nivel literar, pe celălalt educîndu-l, în conformitate cu un model cult de o valoare incontestabilă.

Altfel procedează vlădica Anania care redă perfect pentru zilele noastre: „O, moarte, cât de binevenită îţi este hotărârea la omul nevoiaş şi sleit de puteri, la bătrânul împovărat de ani, chinuit de griji, la capătul răbdării!". Traducerea sa este emancipată de model, privindu-l aproape exclusiv din perspectiva conţinutului, lucru care îi reuşeşte foarte bine.

Aceste modalităţi de traducere reprezintă două posibilităţi, care se vor confirma în cele ce urmează. Pe de o parte, un traducător care urmează textul, devenit model din toate punctele de vedere, şi care crede (şi speră) că, dincolo de diferenţele dintre limbi, de posibilităţile lor, spiritul uman este acelaşi şi identic cu sine. Acest traducător crede că *Ordo verborum mysterium est*, motiv pentru care respectă sintaxa textului-sursă, traducînd - literalmente, uneori! - cuvînt cu cuvînt, asumîndu-şi posibilitatea ca rezultatul traducerii sale să fie neobişnuit în română, anevoios de înţeles, chiar neînţeles. Acest traducător redă întocmai termenii care au rolul unor metafore culturale, caracteristice altor civilizaţii, construcţiile sintactice şi lexicale, structurile idiomatice, păstrînd neschimbat aspectul textului-sursă. Desigur, de cele mai multe ori, procedeul dă roade, precum mai sus, alături de textul grecesc înşirîndu-se un text românesc, plin de virtuţi sau doar inteligibil, dar identic cu cel grecesc. Toate acestea pentru că traducătorul român crede în această cale, pentru că nu vrea cu nici un chip să smintească textul sacru, preferînd să forţeze limba română, oricum aflată la o răscruce, capabilă de a suporta chinurile edificării unui aspect literar elevat pe modelul şi în chipul celui grecesc. Pe de altă parte, un traducător care caută cu orice preţ sensurile, care socoteşte că traducerea înseamnă o reconstrucţie a structurii în chipul limbii-ţintă, dar care găzduieşte conceptele şi spiritul textului sacru. De aceea, construcţia unui organism însufleţit de spiritul transmis de *Biblie* poate beneficia de aportul şi sugestiile

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

mai multor texte. Încercînd construirea unui text în limba română, acest tip de traducător înţelege că este posibil ca limbi diferite să fi reuşit cuprinderea şi redarea anumitor crîmpeie ale spiritului *Bibliei*, motiv pentru care este îngăduit ca, în procesul de traducere, avînd în faţă un text de bază, traducătorul să poată, totuşi, apela la soluţii ale acelor limbi, mai exersate şi mai norocoase.

3.1.3. De aceea, *Biblia* de la 1688 prezintă situaţii în care, deşi conforme cu ceea ce apare în textul grecesc, sintagmele sau termenii se lasă mai greu de descifrat. În *Is. Sir.*, 31, 27-28 întîlnim: „*Lucirea pîinii* vor blagoslovi-vor buzele, şi mărturiia bunătăţii ei e credincioasă. Spre *pîinea rea* va cîrti cetatea, şi mărturiia răutăţii ei pre amăruntul" (BB). Segmentele subliniate reprezintă două metafore care aparţin unei civilizaţii. În fapt, acestea nu diferă de altele, pe care, însă, cititorul sau ascultătorul le recunoaşte[3]. Inconvenientul este mai degrabă de natură subiectivă întrucît ceea ce este recognoscibil (eventual curent utilizat) a beneficiat de explicaţii, avînd şansa de a fi popularizat, în vreme ce segmentele care par obscure nu au avut aceeaşi soartă. Structurile *lucirea pîinii* şi *pîinea rea*, redau, în modalităţi particulare, caracteristicile gospodarului, descris prin efectele muncii sale, reflexie a constituţiei sale morale. Cele două structuri redau întocmai gr. λαμπρὸν ἐπ᾽ἄρτοις, respectiv πονηρῷ ἐπ᾽ ἄρτῳ. Forma descifrată a versetului apare astfel în *Biblia* din 2001: „*O gazdă pe cinste* îşi aude mare cinstire, iar lauda mărinimiei sale e vrednică de crezare; dar *o gazdă zgîrcită* stîrneşte murmure'n cetate, iar spusele despre zgîrcenia ei sînt toate la locul lor". Nicolae Milescu a tradus cuvînt cu cuvînt şi nu s-a înţeles nimic. Vlădica Anania a evitat calcul, şi a descifrat sintagma pentru cititor. Care ar fi fost a treia cale?

3.1.4. Uneori, este vorba doar despre un cuvînt, care se încarcă şi poartă valori conforme concepţiei şi mentalităţii celor care îl utilizează în acel scop: „ La sfatul lor să nu vie sufletul mieu şi pre adunarea lor să nu să razime *ficaţii* miei, că întru mîniia lor au omorît oameni şi întru pohta lor au tăiat vinele taurului[4]!" (BB, *Gen.*, 49, 6). Se redă

[3] *Biblia* a introdus în mentalul popoarelor creştine nenumărate structuri metaforice - mai simple sau mai complexe, mai apropiate de mentalul acelor popoare (deci mai transparente) sau mai depărtate (adică mai greu de descifrat). Din motive precum: frecvenţa lor, poziţia - privilegiată - în texte mai des citite, atractivitatea lor, compatibilitatea cu mentalitatea sau/şi modalitatea de structurare lingvistică a realităţii a unor comunităţi, unele au fost selectate intrînd în deprinderile comunităţilor sau doar ajungînd a fi recognoscibile, altele nu. Este nefiresc, însă, ca acest fapt să conducă la judecarea aspră a unei traduceri. Practic, tratamentul traducătorului a fost unitar, poate inadecvat la o anumită situaţie concretă. Cu toate acestea, fiind parte a epocii de începuturi, nu-i sînt imputabile consecinţele diferenţiate ale unor rezultate obţinute prin tratament nediscriminatoriu. Poate că nu a avut viziune, dar cine ridică piatra pentru un astfel de „păcat"?

[4] Conform unor exegeţi referirea se face la întîmplarea de dupa circumciderea celor din Sichem, cînd Simeon şi Levi au ucis pe Hemor şi pe Sichem, apoi pe toţi bărbaţii din cetate, după care au jefuit cetatea luînd toate animalele, bunurile din cetate şi din cîmp ale sichemiţilor. Conform altor exegeţi, trimiterea s-ar face doar la cei puternici, în vreme ce alţii cred ca este vorba despre tauri cărora li s-au tăiat tendoanele. În funcţie de aceste interpretări, versiunile sînt mai mult sau mai puţin explicite (în B.Jer. se spune: „ils ont tué des hommes, dans leur dérèglement, mutilé des taureaux", Segond: „dans leur méchanceté, ils ont coupé les jarrets des taureaux". În PO apare chiar o glosă marginală: „Taore iaste Sikhem, cela ce au ruşenat pre Dina. Aşa ceteaşte Ion Zlatoust". Textul ebraic conţine un plural aici, fapt care se reflectă şi în traducerea *Bibliei* din 2001, unde, prin opţiunea pentru

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

aici întocmai: εἰς βουλὴν αὐτῶν μὴ ἡ ψυχή μου, καὶ ἐπὶ τῇ συστάσει αὐτῶν μὴ ἐρίσαι **τὰ ἥπατά μου**·ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον. Alte versiuni, începînd cu cea latină („In consilium eorum non veniat anima mea, et in coetu illorum non sit *gloria mea*: quia in furore suo occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt murum") optează pentru „traducerea" segmentului respectiv: „ În sfatul lor nu sosească sufletul mieu, şi în adunarea lor nu fie *slava mea*, că în mîniia sa omorîră pre om şi în hrăboriia sa cea orbitoare omorîră pre taore" (PO) „Ezec tanachokba ne iusson az én lelkem, es *az én dichiretem* ne legyen az ö gyülekezetekbe: Mert az ö haragiokba meg öléc az embert, es az ö vakmerö bator sagokba el vesztéc à Bikat" (Heltai), „În sfatul lor sa nu intre sufletul meu, *inima mea* să nu ia parte'n adunarea lor, căci ei întru mânia lor au omorât oameni şi'ntru pornirea lor au schilodit tauri" (*Biblia* 2001), sursa „interpretării" existînd, de altfel, în unele texte ebraice.

3.1.5. Nenumăratele calcuri[5] pe care BB pe face pe modelul textului grecesc, pot fi ilustrate cu ajutorul cîtorva segmente de text. Astfel, sub *Is. Sir.*, 31, 34, BB prezintă: „Amărăciune sufletului iaste vinul bîndu-se mult, în zădărîre şi *în căderea împotrivă*" (BB), ceea ce se vrea a reda gr. ἀντίπτωμα. Termenul întreg avea sensul 'pas greşit, căderе', dar autorul BB face analiza segmentelor componente (ἀντὶ şi πτῶμα), ultimul avînd, în stare liberă, sensul 'căderе', ceea ce explică rezultatul. În *Biblia* 2001 apare „călcînd greşit".

3.1.6. Sub *Is. Sir.*, 42, 3 apare: „Să nu te ruşinezi de aceastea şi *să nu iai* ***obrazu*** ca să greşeşti" (BB), unde se calchiază μὴ λάβῃς **πρόσωπον**, calc evitat de autorul *Bibliei* 2001, care explicitează sensul: „Dar de ceea ce urmează să nu te ruşinezi şi *să nu-ţi dai* ***prilejul*** de a păcătui".

3.1.7. Sub *Is. Sir.*, 40, 20 apare: „Viaţa celui *destul-lucrătoriu* să va îndulci" redînd gr. Ζωὴ **αὐτάρχους ἐργάτου** γλυκανθήσεται, ceea ce poate fi considerat satisfăcător (desigur, nu ştim ce s-a înţeles în epocă, însă, putem crede că înţelegeau multe dintre astfel de creaţii mai bine decît o facem noi). Autorul *Bibliei* 2001 cade în capcană, traducerea sa nefiind o încercare de lămurire (o arată pluralul verbului): „Omul care *munceşte şi cel mulţumit de sine* au o viaţă dulce".

3.1.8. Tot urmarea cu stricteţe a textului grecesc conduce şi la rezultatul din *Gen.*, 14, 13: „Şi mergînd unul dentru cei scăpaţi, spuse lui *Avram celui trecut*" (BB). Segmentul evidenţiat poate atrage atenţia, mai ales că o sută de ani mai devreme, autorii *Paliei* traduseseră: „Avraam, carii era evreiu", întocmai precum în *Pentateuhul* lui Heltai („Abramnac, ki Ebreus vala") şi în *Vulgata*: („Abram Hebraeo"). Fireşte, traducerea BB decurge întocmai din *Septuaginta*: Παραγενόμενος δὲ τῶν ἀνασωθέντων τις, ἀπήγγειλεν Ἄβραμ τῷ περάτῃ. Probabil că explicaţia cea mai bună a diferenţei o oferă De Carrières: „*Abram Hebraeo*. LXX τῷ περάτῃ, id est,

---

vb. *a schilodi*, autorul traducerii merge către soluţia mai cuprinzătoare, dar prudentă avînd în vedere că aspectul este neelucidat şi în controversă.

[5] Pentru analize ample asupra calcurilor din BB vezi MLD, I, p. 92, 96; II, p. 41-47; III, p. 25-36; IV, p. 28-37; V, p. 41-56 şi *Biblia 1688*, vol. I, p. XCIV-CXXVII, unde sînt prezentate şi explicate peste 700 (N.B.) de calcuri.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

transitori. Sentiunt enim hebraeum dici a voce עבר *habar*, quae transire significat, et hanc etymologiam secuti, dicemus Abramum vocari transitorem et hebraeum, quod Euphraten transisset. Alia est sententia dici Hebraeos ab Heber, a quo descendebant, et cujus idioma retinebant".

3.1.9. Un efect al încercării de traducere literală este apariţia în traduceri ale diferitelor limbi a echivalentelor. Astfel că privind la mai multe traduceri, în anumite puncte (uneori deosebit de importante pentru înţelegerea textului) găsim un şir de echivalenţi, adeseori cuvinte polisemantice, care nu clarifică sensul din text, dar care reuşesc să îndeplinească (fiecare separat) cerinţa literarităţii. Fiecare, însă, înţelege ce crede. Important sub aspectul soluţiilor şi al concluziilor ce se pot extrage de aici este şirul următor: „Şi pre uşa cortului mărturiei veţ şedea 7 zile, zioa şi noaptea, şi *veţ păzi pazele* Domnului, pentru ca să nu muriţ" (BB, *Lev.*, 8, 35) redînd gr.: Φυλάξεσθε τὰ φυλάγματα, „*veţi păzi paza* Domnului" (glosat: Veţi păzi ceea ce Domnul a poruncit să păziţi) (*Biblia* 2001); „Şi vor păzi pazele meale, ca să nu ia pentru eale păcat" (BB, *Lev.*, 22, 9) redînd gr.: φυλάξονται τὰ φυλάματά, „Ei să păzească poruncile mele" (*Biblia* 2001); „Şi *vor păzi pazele tale şi pazele cortului*, fără numai către vasele ceale sfinte" (BB, *Num.*, 18, 3) redînd gr.: φυλάξονται τὰς φυλακάς σου καὶ τὰς φυλακάς τῆς σκηνῆς, „Ei îşi vor lua asupra-le cele rânduite pentru tine şi cele rânduite pentru cort" (*Biblia* 2001); „Şi să iubeşti pre Domnul Dumnezeul tău şi *să păzeşti pazele* lui şi direptăţile lui şi poruncile lui şi judecăţile lui toate zilele" (BB, *Deut.*, 11, 1) redînd gr.: φυλάξῃ τὰ φυλάγματα, „Să-L iubeşti pe Domnul, Dumnezeul tău, şi'n toate zilele să păzeşti ceea ce ţi-a spus El să păzeşti, hotărârile Lui şi judecăţile Lui" (*Biblia* 2001).

După cum se observă, textul grecesc prezintă o construcţie care este redată întocmai în BB. Alte versiuni (*Vulgata*, King James, B.Jer., Segond), folosesc, în toate cele patru versete, acelaşi verb (*observare*, *to keep*, *observer*). Luther foloseşte *halten* şi *versehen*. În toate versiunile consultate, versetele acestea sînt atît de limpezi pe cît pot ele fi, întrucît complementul direct intern (*pazele*) trimite către un întreg complex de realităţi, către lucruri deja numite şi ştiute, care nu se mai numesc în mod explicit (sub acest aspect, glosa din *Biblia* 2001 este sugestivă: „Veţi păzi ceea ce Domnul a poruncit să păziţi"). Practic, limbile care nu aleg calcul merg pe calea lor nu doar pentru că - putem presupune - au la baza versiuni care nu cunosc construcţia cu complement direct intern, sau pentru că încearcă să expliciteze (o explicitare reală nu poate fi făcută, asta însemnînd reluarea - prin nesocotirea textului - a unor versete întregi). În fapt, structura limbilor şi caracterul bine fixat prin uz al termenilor sînt cele care, cel mai ades, nu le permit acestora să adopte soluţia calculului. Prin traducerea *Bibliei* de la 1688, româna secolului al XVII-lea, relativ eliberată de sub presiunile slavonei, cu un aspect literar aflat în construcţie, se încearcă a fi prelucrată conform canoanelor şi modelului grecesc. Prin caracteristicile ei lingvistice, prin lipsa unui aspect literar consistent, româna oferea avantajul de a putea fi modelată. „A păzi pazele" înseamnă 'a păzi ceea ce este de păzit', 'a păzi ceea ce a fost încredinţat spre păstrare şi respectare'. Însemnînd acest lucru, soluţia calculului ramîne cea mai rezonabilă întrucît, în mod real, nici o altă soluţie nu face textul mai transparent.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

3.1.10. Alteori, urmarea textului grecesc este nu doar cea mai bună şi cea mai rezonabilă soluţie, dar fereşte limba de a fi pusă în dificultate. *Is. Sir*., 40, 32 arată astfel în limba greacă: ᾽Ανὴρ βλέπτων εἰς τράπεζαν ἀλλοτρίαν, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὁ βίος ἐν λογισμῷ ζωῆς. În BB, versetul este redat după cum urmează: „Bărbatul ce caută la masă streină nu iaste viaţa lui în socoteala vieţii”, ceea ce este o reuşită sub aspectul redării formale şi semantice a textului grecesc. Construcţia lingvistică nu este din cele mai fluente, dar se vede că şi textul latin face o volută, apelînd la resursele limbii pentru a nu se poticni sintactic: „Vir respiciens in mensam alienam, non est vita in cogitatione victus” (în alte versiuni: in computatione vitae) (*Vulgata*). *Biblia* 2001 încearcă să îndrepte începutul, dar nu poate construi şi un final pe măsură: „Viaţa omului care trăieşte cu ochii la masa altuia, aceea nu mai poate fi viaţă”. Acest exemplu arată utilitatea urmării - desigur, doar uneori - întocmai a modelului grecesc (ori a celui asumat).

3.1.11. Alteori, aceasta nu este decît calea către greşeală, însă nu datorită defecţiunilor textului model, ci datorită neînţelgerii acestuia ori a incompatibilităţilor ireconciliabile dintre limbile în contact. Astfel, sub *Is. Sir*., 38, 21 avem: „La aducere treace şi întristăciunea, şi viaţa săracului, după inimă” (BB), ceea ce se vrea a reda gr.: ᾽Εν ἀπαγωγῇ παραβαίνει καὶ λύτη, καὶ βίος πτωχοῦ κατὰ καρδίας.

În acest caz, problema este dată de faptul că gr. ἀπαγωγή semnifica acţiunea ‘a aduce’, dar aici era vorba despre persoana moartă (vezi versetele anterioare), iar παραβαίνω avea sensul ‘a trece, a merge pe lîngă’, dar aici se referă la ‘a uita, a depăşi’. Deşi *Biblia* 2001 redă versetul prin: „Întristarea stă mână’n mână şi cu nefericirea, iar viaţa săracului atârnă de inima lui”, iar B.Jer.: „Avec la malheur persiste la peine, une vie de chagrin est insupportable”, credem că traducerea corectă ar trebui să atingă acest conţinut: ‘petrecerea mortului la groapă cuprinde, semnifică, ar trebui să fie şi depăşirea acestui necaz şi tristeţea, iar viaţa săracului este după inimă’.

3.1.12. Segmentul *Is. Sir*., 40, 8-9: Τεθορυβημένος ἐν ὀπάσει καρδίας αὐτοῦ, ἐς ἐκπεφευγὼς ἀπὸ προσώπου πολέμον. ᾽Εν καιρῷ σωτηρίας αὐτοῦ ἐξηγέρθη, καὶ ἀποθαυμάζων εἰς οὐδένα φόβον, este tradus perfect precum în greacă: „Gîlcevit în vedearea inimii lui ca cînd ar fi scăpat de către faţa războiului, În vreamea mîntuirii lui s-au sculat şi minunîndu-se la nici o frică”. Opţiunea *gîlcevit* pentru ‘ravăşit, tulburat’ aparţine traducătorului român şi este modalitatea sa de a lucra asupra limbii. Indiferent de cum s-ar aprecia astăzi o astfel de soluţie, prin astfel de soluţii s-a făcut - mai bună (sau mai rea) - limba pe care o avem astăzi. Oricum, ceea ce s-a făcut în secolul al XVII-lea, priveşte acel secol, întrucît acea lucrare asupra limbii era destinată limbii pe care ei înşişi o utilizau. Pe de altă parte, aceste texte oricum nu mai edifică sub aspect religios şi nici nu pot servi ca model, cel mult ca sursă de inspiraţie.

3.1.13. Chiar şi atunci cînd textul cere şi permite imagini poetice, urmarea modelului grecesc poate fi deosebit de utilă: Οὕτως χαλκεὺς καθήμενος ἐγγὺς ἄκμονος, καὶ καταμανθάνων ἀργῷ σιδήρῳ· ἀτμὶς πυρὸς πήξει σάρκας αὐτοῦ, καὶ ἐν θέρμῃ καμίνου διαμαχήσεται. Φωνὴ σφύρης καινιεῖ τὸ οὖς αὐτοῦ, καὶ κατέναντι ὁμοιώματος σκεύους οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ (*Is. Sir*., 38, 33-35), redat după cum urmează: „Aşa, căldărariul şăzînd aproape de năcovalnă şi *învăţîndu-se cu*

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

zăbavnicul fier; Aburul focului *va închega* carnea lui, şi întru înfierbinteala căminului să va certa; *Glasul ciocanului va înnoi ureachea lui*, şi în preajma asămănării vasului, ochii lui", în *Biblia* din 2001 redat cu avînt: „La fel e cu fierarul de lângă nicovală, *înşurubat cu gândul la fierul care-aşteaptă*; aburul focului îi *fleşcăieşte* carnea, cuptoru'ncins îl ţine treaz în luptă, *urechea lui e'n trăsnetul ciocanului*, ochii, stâlpiţi pe ce-are de făcut".

4. Dinamica semanticii. O chestiune - de ordin diacronic - peste care nu se poate trece, se referă la evoluţia semantică. Textele vechi conţin destul de multe cuvinte care există şi astăzi în limba română, dar care, atunci, aveau sensuri diferite de cele actuale. Lucrul este cît se poate de firesc, dar şi de important, deoarece, nu de puţine ori, acele texte permit observarea evoluţiilor semantice, felul în care sensurile actuale s-au închegat, dezvoltat ori detaşat din cele anterioare. În plus, judecăţi corecte asupra lucrului acelor bărbaţi nu pot fi făcute decît raportîndu-ne la acel stadiu de limbă.

4.1. Astfel, un verb precum *a aleage*, împreună cu întreaga sa familie, exprimau în limba veche un sens mai profund decît cel actual, şi care stă la baza acestuia.

Exemple precum: „am vândut o cas şi toată jireabiia sa cît *se va aleage* din ţarină şi den cămpu şi den pădure (...)" (IZ[1], 65, 27-29); „şi am adunat oameni buni şi bătrîni megieşi de pe împrejur şi *am ales* hotarul" (IZ[2], 85, 14-16); „Şi ne-**am ales** părţili de le-*am deosăbit*, partea Faurului *deosabă* şi a lui Treapede cu fămeaia sa Matca iar *deosabă*" (DRB 2, 22–3, 2) arată cum 'alegerea' este concepută ca 'separare' - eventual de întreg devenit părţi[6]. Perspectiva diferă de cea actuală, iar o lectură care nu se plasează în epoca în care a fost scris textul nu poate fi decît greşită. Astfel de situaţii apar în textul BB: „Şi să vor aduna înaintea lui toate limbile şi va despărţi pre ei unul de altul, cum *aleage* păstoriul oile den capre" (BB, *Mt.*, 25, 32); „şi *voiu aleage* pre casa lui Ierovoam în ce chip *să aleage* baliga, pănă se va săvîrşi el" (BB, *3Împăraţi*, 14, 10), dar şi în alte texte: „şi se vor aduna înaintea lui toate limbile; şi *va aleage* ei unul de alalt, ca un păstoriu *aleage* oile den capre" (CCÎ, 34, 2-3); „căci că după suflet nimică nu *aleage* bărbatul de muiare, că au suflet într-un chip" (VARL, 314, 4-6); „Iară cei ce se nasc di[n] curvie nu mărg toţi pre o urmă, ce *se aleg* şi aceştia" (LUCACI, 177, 31-32); „Nu lăsîndu noi vîntul, notămu întru Critul cela dintru Salmon, e abiia *aleasemu* marginea, vinemu spre locul ce se cheamă Bunu-opreaşte, iuo aproape era cetatea Lasea" (CB, *FA*, 27, 7-8). Se observă, prin aceste exemple, cum 'alegerea' indică, în fapt, o separare, eventual urmată de o extracţie din sînul întregului[7]. Sensul acesta este

[6] De aceea pot apărea uzuri şi enunţuri precum: „să-i hie lui dare şi miluire cu tot venitul, şi lui, şi feciorilor lui, şi a toată semenţiia lui, cine *i se va aleage* mai aproape" (DRB 91, 6–11), unde dativul nu arată separaţia subiectului de complementul indirect, ci faptul că subiectul provine dintr-o separaţie anterioară, efectuată în vederea alăturării la complementul direct; „Şi iar a[m] mai vîndut lui Arbănaş, den fruntea Pui[i], partea lui, cîtă *să va alege*, că ne-au fostu şi noao cumpărătură de la Puia" (DÎ 106, 6–8).

[7] Cf. şi expresiile „a alege grîul de neghina", „a alege fasolea, sau orezul", acte care nu doar implică, ci se referă în mod direct la 'excerptare' (şi 'exceptare'). De aici şi uzuri precum: „Vrutu-se-au, amu, Svîntului Duh şi noao, nemica mai multu a mai putea voao se încărcămu greu *alegîndu* greaţelor acestoru" (CB, *FA*, 15, 28); „Nu se cade în postul mare să facă pamente morţilor, *alegăndu* sîmbătă şi dumenecă" (LUCACI, 163, 23-24); „Cela ce va fi sîngur curvariu şi va avea şi alte mueri,

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

validat şi de: „Aceastea-s pildele lui Solomon ceale *nealease*, carele au scris priiatenii Ezechiei, împăratului Iudeii” (BB, *Parimii*, 25, 1) (αἱ ἀδιάκριτοι), unde termenul subliniat indică ‘neseparaţia’. Desigur, prin acest uz se întrevede sensul actual, curent, de altfel, şi în textele vechi: „Rogu-mă, Doamne, *aleage* altul să poată, carele vei trimite” (BB, *Ex.*, 4, 13); „*aleaseră* bărbaţi dintru ei se tremeaţă întru Antiohiia” (CB, *FA*, 15, 22), inclusiv în BB: „Acuma *va aleage* adunarea aceasta pre toţi cei împrejureanii noştri, ca cînd *ar aleage* viţelul ceale verzi den cîmpu” (BB, *Num.*, 22, 4); „E sutaşul vrea să petreacă Pavel, *alease* sfeatul lor, zise celora ce ştia nota să sare ainte să iasă la margine” (CV, *FA*, 27, 43). Se mai observă aici funcţionarea unui principiu fundamental în limbă, conform căruia sensurile, derivate, generate prin evoluţie istorică, în relaţie sau nu, pot coexista într-o epocă dată şi pot chiar apărea în acelaşi text.

4.2. Într-o situaţie similară se află şi vb. *a întoarce*, împreună cu familia sa. Vechile texte româneşti ne arată că acestea erau utilizate cu felurite valori metaforice, în uzuri mai variate şi mai largi decît cele actuale, precum şi cu valori calchiate, în special din maghiară. Alături de o ‘transformare’ (materială sau imaterială, văzută ca restabilire, revenire la un stadiu anterior sau nu, dar o scoatere din situaţia de actuală): „şi *voiu întoarce* striinarea norodului mieu, Israil, şi a Iudei, zise Domnul atotţiitoriul, şi *voiu întoarce* pre ei la pămîntul carele l-am dat părinţilor lor şi vor stăpîni pre el” (BB, *Ieremia*, 30, 3); „Acela nu vrură se asculte părinţii noştri, cela ce lepădară şi *întoarsără-se* cu inimile sale întru Eghipet” (CB, *FA*, 7, 39); „că nu numai Efesul, ce de acmu toată Asiia, Pavel acesta preapîri şi-*ntoarse* multu nărodu” (CB, *FA*, 19, 26); „*Întoarce* pre noi, Dumnezăul mîntuirilor noastre, şi *întoarce* mîniia ta de preste noi!” (BB, *Psalmi*, 84, 4); „şi puteare au asupra apelor *să* le *întoarcă* pre eale în sînge şi să lovească pămîntul cu toată rana, ori de cîte ori vor vrea” (BB, *Apocalips*, 11, 6); „Şi *întoarse* în sînge rîurile lor şi şipotele lor, pentru ca să nu bea” (BB, *Psalmi*, 77, 49); „Drăcitu-te-ai, Pavel, acea carte multă întru neistovu te *întoarse*” (CP, *FA*, 26, 24); „Hristos *întoarse* apa în vin şi făcu începeniia seamnelor lui” (NTB, 267, 33); „*Întoarse* apele lor în sînge şi omori peştii lor” (PS.S B, CIV, 29); „cu acealea ispitescu-se a clătina şi *a întoarce* pre noi ” (CCÎ, 270, 9-10); „Pănătaţi şi lăcrămaţi şi plîngeţi că rîsul vostru întru plîngere *întoarce-se-va* şi bucuria întru jale” (CP, *Iac.*, 4, 9); „Mulţi-s ce me goniia şi-mi dodeiia, de la mărturiile tale nu *me întorşu*” (PH, 118, 157); „Iară cine nu va creade multă scîrbă va avea la dzua giudeţului şi casa lui *să va întoarce* în Sodom şi Gomor” (*Ieud*, 156, 24-25); „*s-au întorsu* de la mine” (NTB, *2Tim.*, 1, 15) (glosat: *S-au lepădat de mine*)[8]; „Şi muierii zise: «Mulţind voiu mulţi scîrbele tale şi suspinul tău; întru scîrbe vei naşte feciori şi *întoarcerea* ta către bărbatul tău şi el pe tine va stăpîni»”

---

acela nu va putea ucide pre curvariul ce va curvi cu muiarea lui, *alegînd* de-i va fi dzîs mai deainte să nu vorovească cu muiarea lui, pentru că atunce, de-i va găsi, poate să-i ucigă şi să nu aibe nice o certare” (LEGI Mold., 98, 10-13), unde sensulgerunziului este ‘cu excepţia, exceptînd’.

[8] Glosa este semnificativă deoarece, chiar dacă ea nu priveşte pe toţi cititorii potenţiali ai acestei traduceri, ne arată că respectînd sursele (în latină apare *aversi sunt*, în greacă ajpestravfhsavn me), traducătorul înţelegea că este posibil ca nu toţi cititorii (sau auditorii) să fi fost avizaţi asupra acestei valori a verbului.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

(BB, *Gen*., 3, 16); „Şi *voiu întoarce întoarceril‹e›* lor, *întoarcerea* Sodomului şi featelor ei, şi *voiu întoarce întoarcerea* Samariei şi a featelor ei, şi *voiu întoarce întoarcerea* ta în mijlocul lor” (BB, *Iezechiel*, 16, 52); „Şi zise Rahil: «Ajutoră-m Dumnezău şi *mă întorşu* surorii meale şi mă întăriiu»” (BB, *Gen*., 30, 8), apare şi un alt sens, calchiat: „Amu Cinci cărţi ale lui Moisi prorocul, carele sîmt *întoarse* şi scoase den limba jidovească pre greceaşte, de la greci, sîrbeaşte şi într-alte limbi, den acealea scoase pre limbă rumânească” (PO, 2, 2-4)[9]; „Şi să priimască *întorsurile* cuvintelor şi dezlegările cuvintelor întunecoase, şi să socotească direptatea adevărată, şi judecata a o îndirepta” (BB, *Parimii*, 1, 1-3); „Şi arătîndu-ni-să Chiprul, şi lăsîndu-l în a stînga, *vînslăm* în Siriia (...)”(NTB, *FA*, 21, 3) (termenul subliniat are o glosă: *Întorsura* cea demult zice înotăm, iară noi am scris vînslăm, căci vînsla cu corabiia pre apă.).

Privind la cele anterioare, se poate observa că uzurile pe care le cunoaşte *a întoarce* în limba română veche sînt variate, cuvîntului fiindu-i solicitate din plin valenţele. De asemenea, prin calc, acesta se îmbogăţeşte cu un sens, care este funcţional la modul eficient.

4.3. O altă situaţie discutată aici o constituie relaţia dintre *a bate* şi *a ucide*. În limba română, cele două verbe sînt moştenite din latină cu sensuri de bază, întocmai cu cele din latină, ‘a lovi’: „Veniţ şi *să*-l *batem* pre el în limbă şi nu vom asculta cuvintele lui toate!” (BB, *Ieremia*, 18, 18), respectiv ‘a omorî’: „De-ar fi neştine boiaren sau de-ară fi fămeae, nemică nu se va folosi cu aceaia să poată scăpa de pedeapsa *uciderii*, ce tot se va pedepsi boiarenul şi muiarea, deaca vor face *ucidere*, ca şi fieşcine de în cei mai proşti oameni” (LEGI Munt., 235, 38-41); „Orcare fecioară sau şi văduă curată şi de cinste, de *va ucide* pri cela ce va să-i facă silă şi să-i strice fecioriia, sau să o ruşineadze (...)” (LEGI Mold., 100, 22-23); „voi de Sfîntul şi de Direptul lepădatu-vă şi cerşut bărbatul *ucigătoriu* să dea voao, Începătoriul viaţeei *ucisetu*” (CB, *FA*, 3, 14-15); „Ei auziră, îmflară-se şi sfătuiră *se ucigă* ei” (CB, *FA*, 5, 33); „ce elu-l *uciseră* spînzurat spre leamne” (CP, *FA*, 10, 39); „şi feace izbîndire obiditului, *ucise* eghipteanul” (CB, *FA*, 7, 24); „lovind cu pietri, *uciseră* pre domn” (BB, *2Macabei*, 1, 16).

Corespondentul slavon al românescului *a bate*, şi anume **бити**, avea atît sensul ‘a bate’, cît şi sensul ‘a ucide’. În urma contactelor (aproape sigur culte, iar nu vii) slavo-române, cuvîntul slav este redat atît prin *a bate*, cît şi prin *a ucide*, conform sensului cerut de **бити** în respectivul loc din text. Deşi părea logică păstrarea distincţiei, această cale nu a fost urmată. Pe de altă parte, însă, faptul acesta nu a condus la încărcarea lui *a bate* cu sensul ‘a ucide’ (lucru care ar fi fost cel mai de înţeles, dat fiind sensul fundamental al lui **бити**, şi anume ‘a bate’, pentru ‘a ucide’ slavona avînd un termen aparte, **оумрити**, de unde şi rom. *a omorî*). Cu alte cuvinte, avînd termeni distincţi pentru fiecare din cele două sensuri ale cuvîntului slavon, româna (prin traducătorii români) a optat pentru punerea în funcţiune a mecanismelor calculului, însă nu pe criteriul sensului de bază. Astfel, corespondentul căruia i se dă importanţă nu este *a bate*, ci *a ucide*, probabil pe baza faptului că, în unele texte, **бити** apărea mai des cu valoarea ‘a ucide’ decît cu valoarea ‘a bate’ (afirmaţia are în vedere şi compusele, care

[9] În limba maghiară, verbul corespondent este *fordít* ‘a întoarce, a consacra, a destina’, dar şi ‘a traduce’.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

trimit către acelaşi sens ‘a ucide’, chiar dacă cu variate nuanţe ‘occidere, immolare, interficere’ etc.). În felul acesta, ca urmare a unor asemenea procese[10], prin calc, *a ucide* capătă în limba română veche sensul ‘a bate’: „Că de vrea fi pre el prin Irod, început-ară-fi *a ucide* pre el acel nederept şi bezaconic” (CCÎ, 258, 17-19); „cu trestie mă *ucidea* pre capu” (CS, 238, 18); „Iară mitariul sta departe şi nu vrea nece ochii să rădice la ceri, ce *ucidea* pieptul lui, grăiia:” (CCÎ, 11, 9-11); „fără milă *ucigînd*-o preste grumadzi, o umorî” (VS, 381, 49-50); „Unii îl *ucidea* cu leamne, alţîi cu pietri” (VS, 161, 48); „Cumu-i piatra ce să cheamă adamant cît să o *are ucide* cu hierul, tot nu să zdrobeaşte, ce mai vîrtos să zdrobeaşte hierul carele o *ucide*” (VARL, 139, 8-10); „luară trestiia şi-l *ucidea* cu nusa în cap” (VARL, 81, 25); „şi preste gură l-*au ucis* cu pietri şi limba i-au tăiat; şi, mai apoi, i-au tăiat capul” (VS, 320, 10-11); „fu *ucis* pre spinare şi pre pîntece şi fu băgat în temniţă” (VS, 35, 1); „Şi toată mulţimea carea venise la acea previre, văzînd carele fură, *ucigînd* piepturele lor, să întoarsără” (NTB, *Lc*., 23, 48); „Că şi pîn la maţe îl străbătură cu *ucisăturile*” (VS, 264, 25).

Vechile texte arată că sistemul şi uzul au tolerat destul de bine situaţia la care s-a ajuns prin calc, astfel că ambii termeni în discuţie pot apărea în aceeaşi frază, cu sensurile de bază: „cela ce-m junghie mie viţăl ca cela ce *bate* om, şi cela ce jîrtvuiaşte den turmă ca cela ce *ucide* cîine” (BB, *Isaia*, 66, 3), dar şi cu acelaşi sens: „Opt ai *bătînd*-o şi preste ceafă cu pietri *ucigînd*-o (...) şi coaste i-au frînt, *ucigînd*-o cu un ciocan de her” (VS, 30, 43-44). De asemenea, în aceeaşi frază, *a ucide* poate apărea cu ambele sensuri, cel etimologic şi cel dobîndit prin calchiere: „Şi, deaca bea apă, el să îmbată şi iase la pădure şi *să ucide* de toţ copacii până intră în frundză şi să învăluiaşte cu frundză şi adoarme greu; şi-l află vînătorii şi-l *ucig*, bat” (CPLR *Fiz*., 95, 1-3). Totuşi, în vreme ce *a bate* îşi păstrează sensul, *a ucide* tinde să intre în uzuri în care, datorită realităţii exprimate (‘bătaia pînă la moarte’), ajunge să aglutineze cele două sensuri, să le exprime concomitent, ceea ce distruge situaţia anterioară, nu doar întărind premisele pentru dispariţia fizică lui *a bate*, dar creînd premise pentru ceva intolerabil, şi anume confuzia conceptuală dintre ‘bătaie’ şi ‘crimă’: „Că unii amu *bătură*-i, cumu şi pre Mihea prorocu pre fălci-lu *bătu* Sedechiia; e alţii *uciseră*, ca şi pre Zahariia, fiiulu lu Varahiinu, între besearecă şi oltariu *uciseră*-lu; iară alţii cu pietri-i ***uciseră***, ca şi pre altu Zaharie, feciorulu lu Ioada arhiereului”[11] (CCÎ, 299, 9-14). Probabil că acest

[10] În esenţă, astfel de procese sînt mult mai complexe decît par, şi, cu siguranţă, au mize mult mai mari decît lasă să se vadă. Pentru ca un verb precum *a ucide* să se încarce cu valori ale altui verb, şi acesta avînd o poziţie bună în sistem, limba pune în funcţiune mecanisme care nu sînt la îndemîna vorbitorului. De fapt, atotputernicul principiu al economiei limbii este cel care a condus la încărcarea lui *a ucide* cu sensul ‘a bate’, deschizînd calea concurenţei dintre cei doi şi generînd premise pentru eliminarea lui *a bate*. Marea vechime a cuvîntului, rădăcinile sale adînci în uzul vorbitorului comun, precum şi forţa naturală de care acesta dispune (mult mai sensibil la cerinţele de esenţă ale singurei limbi care îl defineşte şi îi dă identitate unică, şi mult mai reticent faţă de tipare şi structuri străine care contravin habitudinilor sale ce decurg din cerinţele propriei limbi, prin comparaţie cu vorbitorul cult) au făcut ca totul să nu fie decît un moment din evoluţia, prin traduceri, a limbii române literare, o tentativă eşuată de a modifica arhitectura limbii, pe model slavon.

[11] Despre moartea lui Zaharia, fiul lui Berechia vorbresc Matei (23, 35) şi Luca (11, 51). Despre Zaharia, fiul preotului Iehoiada, lapidat în curtea templului, se vorbeşte în *2 Paralipomena*, 24, 20-23. Indiferent de faptul că unii exegeţi consideră că ar fi vorba despre o confuzie, şi că doar cel de-al

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

fapt a fost factorul cel mai acut care a determinat descărcarea lui *a ucide* de sensul calchiat, limba neputînd tolera o astfel de unificare, nevalidată de realitatea curentă.

4.5. Există cazuri în care nu se poate susţine cu certitudine că unele dintre valorile cu care un cuvînt apare în texte constituie rezultatul unei influenţe dinspre limba-sursă. Cel mai ades, lucrul acesta se datorează unei realităţi evidente: relaţiile pe care un grup uman le poate observa între diferite procese din realitate, şi, pe această bază, exprimarea lor lingvistică prin mijloace şi forme echivalente, se pot petrece la diferite neamuri. Faptul este valabil şi în ceea ce priveşte dezvoltarea valenţelor semantice ale cuvintelor, precum şi uzurile pe care acestea le pot cunoaşte astfel.

Acesta este cazul verbului *a păzi*. În limba veche, acest verb era mai bogat în sensuri decît astăzi, adică mai puţin specializat, dezvoltînd nuanţe precum ‘a observa, a veghea, a pîndi, a urmări, a urma, a păstra, a proteja, a conserva, a feri’. După cum se observă, relaţiile dintre aceste nuanţe sînt evidente şi fireşti, făcînd parte din procesele prin care nucleele semantice se dezvoltă şi reflectînd felul în care atît realitatea, cît şi gîndirea interacţionează (în sine şi între ele) şi evoluează. Oricare dintre nuanţele de mai sus poate face referire la mai multe tipuri de acţiuni, în funcţie de efectele urmărite. Astfel, ‘veghea’, de pildă, poate fi făcută în vederea ‘pazei’ sau ‘urmăririi’. Ca ‘urmărire’, poate fi făcută spre a afla ceva, spre a feri, a lovi, a conserva. Însăşi acţiunea de ‘a păzi’ cuprinde în sine etape care reprezintă, de fapt, unele din acţiunile mai sus numite. În sfîrşit, unele din aceste consecinţe sau scopuri pot fi exprimate (mai mult sau mai puţin evident) de către verbul *a păzi*, dar se poate şi ca el să nu îndeplinească acest rol.

De aceea, în limba veche se pot întîlni enunţuri precum: „*veţ păzi* făgăduinţa mea, îm veţ fi mie norod ales den toate limbile” (BB, *Ex*., 19, 5); „numai *se păzească* sineş de comîndă şi de sînge şi de necături şi de iubi-lucrarea” (CB, *FA*, 21, 25) (în CV *se veaghie*); „Şi pre îngeri, pre carii n-*au păzit* a lor diregătorie, ce au lăsat al lor lăcaş, la judecata amarei zile cu legături veacinice supt întunearec i-*au păzit*” (BB, *Iuda*, 6), „E îngerii ceia ce nu *se feriră* al său începutu” (CB), „Îngerii ce nu *vegheară* al său început” (CP), dar în textul *Spunerii* din CB: „şi îngerii ce nu-*ş păziră* al său cinu nu cruţă” (CB, 380, 3-4), unde sensul verbului în discuţie este ‘a veghea, a avea grijă, a feri’, dezvoltat din observare, apoi urmărire constantă în vederea conservării. În: „Tu *ai păzit* vinul cel bun pănă acum” (BB, *Ioan*, 2, 10); „Omul asupra altui om *păzeaşte* mînie, şi de la Domnul ceare vindecare?” (BB, *Is. Sir.*, 28, 3); „El trup fiind, *păzeaşte* pizmă; cine va curăţi păcatele lui?” (BB, *Is. Sir.*, 28, 5) acţiunea a ajuns deja în punctul conservării, ea fiind făcută în vederea a altceva, lucru a cărui exprimare nu mai priveşte acest verb. Şirul ‘observare, urmărire, pîndă, căutarea prilejului favorabil unei acţiuni vizate’, care nu include ‘veghe, pază, protejare’, apare în: „Şi Amesai n-*au păzit* sabiia cea den mîna lui Ioav şi lovi pre el cu ea Ioav în deşărt şi i să vărsă pîntecele lui preste pămînt” (BB, *2Împăraţi*, 20, 10); „Şi *păzind*, au trimis prilăstitori, făţărnicind pre sine a fi direpţi, ca să-l prinză pre el în cuvînt, ca să-l dea pre el împărăţiei şi puterii diregătoriului” (BB, *Lc.*, 20, 20); „Şi-l *păziia* pre el de-l va vindeca sîmbăta, ca să-l

---

doilea ar fi fost lapidat, important pentru noi este ce crede autorul *Cărţii cu învăţătură*, şi anume că ambii Zaharia au fost bătuţi cu pietre pînă cînd au murit.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

defaime pre el" (BB, *Mc.*, 3, 2); „şi era întru pohtă foarte ca să să împreune cu ea; şi *păziia* vreame ca să o înşale pre ea den zioa care o au văzut" (BB, *Iudith*, 12, 15), unde *a păzi* nu se referă nicicum la sensul astăzi asignat acestui verb. Nu altfel se petrec lucrurile în: „Că ziseră vrăjmaşii miei mie şi cei ce *păzesc* sufletul mieu sfătuiră împreună" (BB, *Psalmi*, 70, 11) (οἱ φυλάσσοντες); „el *va păzi* ţie capul şi tu *vei păzi* lui călcîile" (BB, *Gen*., 3, 15) (mai nuanţat în *Vulgata*: Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus, în *Septuaginta*: αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν).

În limba greacă, verbele φυλάσσω şi τηρέω aveau sensurile 'a veghea, a păzi, a fi atent, a supraveghea, a conserva, a proteja, a observa, a pîndi', respectiv 'a supraveghea, a observa, a urmări'. Infinit mai bogată şi mai nuanţată, exersată în a exprima diferenţiat nuanţe dintre cele mai fine, limba greacă îşi putea permite utilizarea mai multor termeni pentru a reda nuanţe din cele mai rafinate. Româna, însă, avea o triplă problemă: **a)** era lipsită de modalităţi complexe de redare a unor conţinuturi[12], **b)** dezvoltarea cultural-spirituală nu ajunsese la crearea sau împrumutarea de concepte foarte complexe, aşadar lipseau şi modalităţile corespunzătoare de conceptualizare, **c)** avea a face cu un text biblic şi, în contextul mai sus schiţat, teama de a nu sminti cuvîntul sacru era amplificată. Chiar aşa, însă, termenii greceşti nu aveau sensuri diferite de rom. *a păzi*, acesta avînd valenţele necesare pentru a reda semnificaţiile solicitate de context.

Uzul acesta apare şi în alte texte vechi româneşti: „Deci ca să punem şi noi odihnă condeiului, ca un trăgătoriu vînsla, că oare cum jeluiaşte cine e pre mare să vază pristanişte, aşişi scriitoriul *păzeşte* să vază svîrşitul. Deci să punem şi noi negoţul corabiei noastre să stea în vadul păscarilor!" (MOXA, 203, 9-13).

4.6. Din cele ce preced reiese că nu se pot aduce traducătorilor reproşuri pentru soluţii precum: „Nu lăsîndu noi vîntul, notămu întru Critul cela dintru Salmon, e abiia *aleasemu* marginea, vinemu spre locul ce se cheamă Bunu-opreaşte, iuo aproape era cetatea Lasea" (CB, *FA*, 27, 7-8); „şi se vor aduna înaintea lui toate limbile; şi *va aleage* ei unul de alalt, ca un păstoriu *aleage* oile den capre" (CCÎ, 34, 2-3), întrebîndu-ne cum poate *alege* cineva ţărmul, deplasîndu-se, totodată, pe mare, sau cum poate *alege* cineva oi din capre. De asemenea, în cazuri precum: „Amu Cinci cărţi ale lui Moisi prorocul, carele sîmt *întoarse* şi scoase den limba jidovească pre greceaşte, de la greci, sîrbeaşte şi într-alte limbi, den acealea scoase pre limbă rumânească" (PO, 2, 2-4); „Şi să priimască *întorsurile* cuvintelor şi dezlegările cuvintelor întunecoase, şi să socotească direptatea adevărată, şi judecata a o îndirepta" (BB, *Parimii*, 1, 1-3), nu este loc pentru nedumeriri legate de cum poate fi *întoarsă* o carte dintr-o limbă sau asupra a ceea ce poate fi *întorsura* unui cuvînt. Tot astfel, nu-i loc de dezaprobare pentru traducere, cînd aceasta ne spune că Pavel *a fost ucis* cu pietre, părea mort, iar apoi s-a ridicat şi a intrat în cetate: „şi înrostiră gloatele, cu pietri *uciseră* Pavel şi traseră-lu

[12] Se includ aici: trecutul prea puţin exersat în a exprima realităţi complexe şi nuanţate (deci o limbă care tocmai era stimulată prin solicitări consistente, dar care, pînă atunci, nu fusese vreodată copleşită de cererile vorbitorilor) şi constrîngerile structurale ale limbii, care nu avea nici un lexic bogat şi nici un sistem de prefixoide care să nuanţeze sensurile.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

afară din cetate, părea-lă elu mortu. Împrejuru stătură lui ucenicii; sculă-se, întră în cetate" (CB, *FA*, XIV, 19-20); „şi învitară nărodul şi cu pietri *uciseră* Pavel, traseră-l afară den cetate, părea-le că e mort el. E den-prejurul lui sta ucenicii lui; sculă-se şi întră în cetate" (CP).

În acelaşi chip, în limba veche, *a păzi* era mai încăpător decît astăzi din punct de vedere semantic, putînd purta nuanţe de sens relaţionate unele de altele, decurgînd unele din altele, acoperind sau doar vizînd efecte şi posibilităţi de viitor ale acţiunii astfel aduse în prim plan. De aceea sînt cît se poate de corecte traduceri precum: „el *va păzi* ţie capul şi tu *vei păzi* lui călcîile" (BB, *Gen*., 3, 15) sau: „şi era întru pohtă foarte ca să să împreune cu ea; şi *păziia* vreame ca să o înşale pre ea den zioa care o au văzut" (BB, *Iudith*, 12, 15), sensul pe care îl deţine şi îl poartă *a păzi* aici fiind 'a observa, a pîndi, a urmări asiduu pentru a găsi prilej'. Faptul că astăzi şi-a îngustat sensul poate conduce la aprecieri eronate atunci cînd judecata nu se face corect, din perspectivă diacronică, cu plasarea în epoca în care s-a efectuat traducerea.

> Din numeroasele exemple care pot fi citate aici, încheiem cu unul singur. La despărţirea finală a lui Iacob de Laban, cei doi fac un juramînt: „Şi Iacov giură lu Laban pre *frica* tătîni-său, lui Isac" (PO, *Gen*., 31, 54) (Heltai: „Es Iacob meg esküuec Labannac, az ö Attyanac Isaacnac *félelmére*"; *Vulgata*: „iuravit Iacob per *Timorem* patris sui Isaac"), în BB: „Şi jură Iacov dupre *frica* tătîni-său lui Isaac" (*Septuaginta*: Καὶ ὤμοσεν Ἰακὼβ κατὰ **τοῦ φόβου** τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ). Menţiunea apăruse în *Gen*., 31, 42: „Să tatălui mieu Domnezeu, lui Avraam Domnezeu şi lui Isac *frica* cu mine n-au vrut fi" (PO) (Heltai: „Ha az én attyamnac Istene az Abraham Istene, es Isaaknac *félelme* velem nẽ volt volna"; *Vulgata*: „nisi Deus patris mei Abraham et *Timor* Isaac adfuisset mihi"), „De nu ar fi Dumnezăul părintelui mieu Avraam şi *frica* lui Isaac" (BB) *Septuaginta*: Εἰ μὴ ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἀβραὰμ, καὶ **ὁ φόβος** Ἰσαὰκ ἦν μοι). Este aproape sigur[13] că *frica* este aici o denumire prin care se face referire la Dumnezeu [cf. şi: „Svînt şi *înfricoşat* iaste numele lui; începătura înţelepciunii, *frica* Domnului" (BB, *Ps*., 110, 9); „sfîntu şi *fricos* e numele lui" (PS.S B, CX, 9)], chiar dacă, mult mai tîrziu, Ioan va spune: „*Frică* nu iaste în dragoste, ce dragostea cea deplin scoate *frica* afară, căci *frica* ***certare***[14] are, iară cela ce să teame nu iaste deplin întru dragoste" (BB, *1Ioan*, 4, 18). Nu este rezultatul unei traduceri sau

[13] Majoritatea textelor prezintă, pe urma celui grecesc, termeni care se centrează pe sensul cel mai cunoscut (nu cel mai vechi) al gr. fovbo". Termenul grecesc, însă, are şi sensul 'cel care te eliberează de teamă, cel puternic'. Totodată, unele versiuni, cum este *Biblia* maghiară, pledează pentru termeni cu sensul 'rudă, afin, ocrotitor (mai puternic)'. Ar putea exista aici o relaţie mult mai strînsă decît apare la prima vedere, care ar arăta că o traducere corectă ar merge în această direcţie, şi nu în cea actuală, facilă şi, foarte probabil, „actualizată" într-un anumit moment.

Lectura *Vechiului Testament* (într-o anumită măsură, şi aceea a *Noului Testament*) arată - prin termenii-atribute prin care Divinitatea este denumită preponderent într-un anumit moment - nu doar felul în care omul se raporta la aceasta şi modul în care o percepea, ci şi tipul dominant de relaţie la un moment dat (vezi şi Al. Gafton, *Numele în **Biblie***, în AUI, LI (2005), p. 165-179).

[14] Nici vb. *a certa* nu avea întocmai semnificaţiile actuale: „*Certarea* răpitorilor iaste numai moartea" (LEGI Mold., 129, 22); „Iară Saul, încă sufl înd cu *certări* şi cu uciderі spre ucenicii Domnului (...)" (NTB, *FA*, 9, 1).

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

echivalări greşite, după cum se observă şi din versiunile paralele şi de control, unde termenii utilizaţi nu deţin sensuri sau nuanţe care ar indica o utilizare greşită a rom. *frică*.

5. Uneori, însă, autorul traducerii se socoteşte îndreptăţit să umble la text, adăugînd sau eliminînd elemente pe care, probabil, le consideră necesare sub anumite aspecte, majoritatea copleşitoare dată de felul în care funcţionează limba. În general, este vorba despre elemente de discursivitate, de relaţie, felurite inserturi afective, indici de tot felul[15]. Ca şi urmarea fidelă sau prea fidelă, abaterea de la text ramîne tot o opţiune care face parte din strategia traducătorului de a traduce textul. Acţiunile sale pot fi considerate mai mult sau mai puţin eficiente, dar nu pot fi socotite ca deliberat dăunătoare procesului traducerii. Privind lucrurile din această perspectivă, se poate înţelege cu adevărat de ce, într-o anumită situaţie, traducătorul a preferat sa omită, să adauge, să interpreteze sau să desfăşoare altfel decît în textul-sursă un anumit element, o anumită structură. Toate acţiunile sale ţin seamă - mai mult sau mai puţin - de anumiţi factori (limba, textul ca literă, ca sens, cititorul), constrîngeri care nu acţionează concomitent, permanent şi mereu cu aceeaşi forţă. Aşa cum însuşi textul este variat, exercitînd solicitări şi presiuni inegale, cum limba poate fi uneori mai cooperantă, alteori mai îndărătnică, iar cititorul şi uzul mai receptivi la anumite structuri sau inovaţii sau mai reticenţi ori chiar refractari, tot astfel, traducătorul încearcă tratamente diferite, într-un comportament suplu, în esenţă (chiar anumite rigidităţi se pot înscrie într-un comportament programatic, prin care se încearcă un anume tip de soluţionare a problemelor).

5.1. Spre exemplu, sub *Gen*., 30, 11, după naşterea lui Gad de către Zilpa, ca fiu al Liei, aceasta din urmă va spune: Εν τύχη, în *Septuaginta*, *feliciter*, în *Vulgata*, „Glück zu!" la Luther, „A troop cometh", în *Biblia* regelui Iacob I, „cu noroc", în *Biblia* 2001. Urmînd textul maghiar al lui Heltai, unde apare „Iol iön", PO traduce prin „bine fu". Este un caz de urmare prea fidelă a textului maghiar, fără ca acest fapt să fie necesar ori profitabil pentru traducere şi pentru cititor. Astfel de expresii care, deşi încearcă să nu trădeze textul, aparţin limbilor respective, fiind uzuale sau cunoscute, ele redînd acea urare-mulţumire pe care româna o poate reda, spre exemplu, prin: „(Să fie) cu noroc!", precum în *Biblia* 2001.

> Ca orice formulă care încearcă să redea în termenii unei limbi o stare sufletească, mai mult sau mai puţin complexă, traducerea întocmai sub aspect formal poate conduce la valori sau la forme care nu au curs în limba-ţintă, care, deşi nu sînt de natură să devină nişte enigme pentru receptor, totuşi, chiar dacă au şanse de reproducere şi existenţă în acea limbă, pot afecta, nu neapărat sistemul lingvistic în care intră, ci zona de interferenţă a acestuia cu gîndirea în respectiva limbă. În cazul acesta (nici maghiara, nici româna nu reuşesc să cuprindă în formula utilizată decît satisfacţia pentru reuşită), mulţumirea abia este conturată, iar urarea faţă de sine (de fapt, formula magică prin care Divinitatea este constrînsă la a continua actele de

[15] Pentru chestiunea exactităţii traducerilor şi a mizelor pentru care se produc abaterile conştiente, vezi studiul nostru ***Palia de la Orăştie*** *ca traducere*, în *Palia de la Orăştie (1582)*, II, *Studii*, în special p. 29-51.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

bunăvoinţă) nici nu există. Fireşte că traducerea românească se datoreşte urmării textului maghiar, dar este una dintre acele situaţii în care are loc o îndepărtare de model (în fapt, şi acesta o traducere). O astfel de distanţare poate atinge puncte critice faţă de conţinutul de tradus (acesta exprimat în formele unei terţe limbi), datorită glisării sferelor semantice, care îşi coincid parţial, dar care au putut pierde nucleul de sens ce era de redat. Încercarea de a propaga un anumit conţinut, exprimat într-o limbă prin forme specifice acesteia, într-o altă limbă, dar care are formele şi uzurile ei specifice se loveşte şi de această problemă. Cazul obişnuit şi normal este cel în care termenii corespondenţi ai celor două limbi nu îşi corespund în totalitate pe toate notele lor de conţinut. Dacă între sferele acestora există o suprafaţă întinsă de contact, dar nota pentru care este folosit acel termen într-o limbă nu este conţinută de corespondentul său obişnuit şi în limba în care se traduce, iar aceasta din urmă, totuşi îl utilizează, avem a face cu o încercare (conştientă sau nu) de calc semantic. Dacă, apoi, o terţă limbă traduce urmînd traducerea şi procedează în acelaşi fel, dar nici termenul ei nu conţine nota respectivă şi, mai mult, nici nota care a putut genera apropierea care să justifice în prima traducere utilizarea acelui termen, atunci abaterea poate atinge limite nepermise, traducerea avînd şanse să devină aberantă.

În aceste cazuri, abia întoarcerea la sursa originară (cea în care a fost scris textul), eventual, urmărirea textului în mai multe dintre limbile în care acesta a fost tradus, poate ajuta la înţelegerea menirii pe care forma respectivă trebuia să o aibă.

5.2. Tot în *Palia de la Orăştie*, apare interjecţia *ni*, de origine maghiară în limba română. Într-un loc oarecare din textul maghiar este posibil ca aceasta să nu apară ca atare în textul maghiar, ci o altă interjecţie. Totodată, în paralel, textul latin poate să nu prezinte nici un fel de corespondent.

Astfel, sub *Gen*., 11, 3, textul românesc prezintă interj. *ni*, ceea ce are drept corespondent în *Pentateuhul* lui Heltai, forma *ier*[16], în vreme ce *Vulgata* prezintă o formă care nu ar putea fi acceptată ca inspirînd-o pe cea românească: imperativul *venite*[17].

5.3. Asemănător, sub *Gen*., 24, 30 apare: „şi sosi la bărbat; *iaca*, sta la fîntînă lîngă cămile”, „Iuta ezokaert a firfiuhoz, es *ime* ál vala a Kútnal a Teuéc mellet”, dar: „venit ad virum qui stabat iuxta camelos et propter fontem aquae” (*Vulgata*)[18]. Se poate constata şi situaţia inversă. Astfel, segmentul de sub *Ex*., 14, 17 leagă textul românesc: „Eu, iară” de cel latin: „ego autem”, şi nu de cel maghiar: *Ime*. În contextul în care *Palia de la Orăştie* este rezultatul consultării paralele a *Pentateuhului* lui Heltai şi a *Vulgatei*, cele de mai sus arată că, în cazul în care cele două surse nu prezintă identitate, traducătorul a căutat de fiecare dată să aleagă utilizarea acelei surse despre

[16] Interj. *ni* este de origine maghiară în limba română (vezi EWUR, s.v.) şi este o formă care rămîne o modalitate primitivă de exprimare (nu doar datorită cantităţii de afectivitate pe care un astfel de element îl are în mod implicit, fapt trădat şi de valoarea interjecţională a respectivului flux sonor).

[17] Vezi şi *Gen*., 11, 4 şi 7; 19, 32; 30, 34; 31, 30.

[18] În de Carrieres: „venit ad virum qui stabat juxta camelos, et prope fontam aquae”. Acest element are, însă, corespondente în textul german („da kam er zu dem Mann, und siehe, er stand bei den Kamelen am Brunnen”), ceea ce se explică prin textul ebraic:וְהִנֵּה־הִצְמִיא לִי יִצְחָק, şi iată-l, era stînd lîngă cămile la fîntînă’.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

care a considerat că urmînd-o îi poate oferi un text românesc mai limpede şi mai sugestiv.

5.4. Uneori, glosele explicative pot pătrunde în text. Astfel, deşi avem a face cu o astfel de glosă în: „Tavitha, carea, de veri tîlcui, să zice „capră sălbatecă" (NTB, FA, 9, 36), autorii traducerii simt nevoia unei glose care încearcă să facă referire şi la versiunea grecească: „Greceaşte, Dorcas". Procedeul nu aparţine traducătorului român, pentru care segmentul respectiv face parte din text, deoarece textul grecesc conţine, pentru cititorul grec, traducerea în greacă a numelui ebraic. Textul biblic s-a încărcat astfel cu o glosă explicativă, pe care o înglobează, şi care, ulterior, făcînd parte din textul sacru, trece în latină şi slavonă: Ταβειθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς devine: „Tabitha, quae interpretata dicitur Dorcas"[19]; **Ѡдвидѡ, ижє сказаємѡ глеѣ҃м срьнѧ**.

5.5. Avînd la dispoziţie două surse, din care una are un element, cealaltă nu, gestul traducătorului de a alege momentan, uneori să o urmeze pe cea care deţine, alteori pe cea care nu deţine un anumit element de ordin afectiv, trebuie subordonat cerinţelor pe care le atribuie acesta limbii în care traduce, uzurilor de acolo, precum şi deprinderilor cititorului sau auditoriului. La fel este cazul în care traducătorul se consideră îndreptăţit să adauge un element. Astfel, la prima întîlnire a lui Moise cu Dumnezeu, în episodul tufei care ia foc, Dumnezeu îl strigă pe Moise de două ori pe nume, faţă de care, conform *Septuagintei*, reacţia spontană a lui Moise este: „Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἐστι" (*Ex*., 3, 4). Vulgata redă prin: „Qui respondit: Adsum". În PO avem: „Şi răspunse: «Iată-mă aicea»" (PO), ceea ce redă întocmai versiunea lui Heltai: „Es felele: Ihon vagyoc", de altfel, aproape identică cu ceea ce apare în *Vulgata*. *Biblia* 2001 prezintă: „Şi el a răspuns: «Ce este?»". În BB, segmentul apare cu o adăugire pe care nici *Septuaginta*, nici *Vulgata* şi nici alte texte consultate nu o conţin: „Şi el zise: „Ce iaste, *Doamne*?". Este greu de crezut că un traducător care - s-a văzut prea bine - urmează cu fidelitate un model, operează sute de calcuri, traduce întocmai, chiar şi în ceea ce priveste sintaxa şi topica, să se inspire brusc dintr-un alt model. Este foarte probabil ca insertul să îi aparţină. În acest caz, devine firesc să încercăm a înţelege ce l-a putut determina să introducă acel *Doamne*. Dacă privim la felul în care se modifică enunţul astfel, putem avea şanse de a înţelege cauzele, motivaţiile şi mizele unei astfel de modalizări. Fiind prima întîlnire dintre Moise şi Dumnezeu, este limpede că Moise nu putea, realmente,

[19] Este de observat că textul latin nu procedează precum cel grecesc şi nu traduce în latină substantivul Tabitha, ci, practic, traduce întocmai textul grecesc, dînd termenul întîlnit în versiunea grecească. Dacă privim la textul slavon, observăm că acesta dă termenul ebraic, după care îi dă echivalentul slavon, fără a-l menţiona măcar pe cel grecesc. Aceste comportamente sînt semnificative pentru a arăta măsura în care textul sacralizat înglobează glosa transmiţîndu-i astfel sacralitate. Totodată, unii traducători deţin acea doză de detaşare şi înţeleg că rolul glosei, fie şi în text, este de a explicita pentru cititorii limbii în care se traduce. Menţionăm că că traducerile româneşti din secolul al XVI-lea vor proceda precum textul grecesc şi cel slavon, redînd cuvîntul în română. „Întru Iop era oarecarea uceniţă cu numele *Tavita*, *ce spuindu grăiaşte-se Căprioara*" (CB, *FA*, 9, 38); „E întru Iopea era o uceniţă ce-i era numele *Tavita*, *ce se spune grăiaşte-se Căprioară*" (CP); „arătîndu cămăşile şi veşmintele cîte feace-se cu nuse fiindu *Căprioara*" (CB, *FA*, 9, 39); „arăta-şi cămăşile şi veşmintele ce făcuse **Sîrna** fiind cu nusele" (CP); „*Tavito*, scoală-te!" (CB, *FA*, 9, 40); „*Tavita*, scoală-te!" (CP).

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

şti cine îl strigă. Avertizat, însă, de prezenţa rugului arzînd, asupra faptului că se petrece ceva peste puterile firii omeneşti, putea intui că se află în prezenţa unei divinităţi. În versiunile consultate, Moise răspunde fie prin: 'sînt aici!', fie prin 'ce este?'. În primul caz, avem a face cu una dintre modalităţile prin care omul se pune la dispoziţie. Dar BB nu a urmat *Vulgata*, şi nici textul ebraic[20], unde apare această formă de supunere. BB a urmat *Septuaginta*, unde Moise răspunde printr-o întrebare: *Ce este?*. Orice vorbitor român nativ sesizează, însă, că, în română, o astfel de formulă este cel puţin nepotrivită în raport cu cineva plasat mai sus, cu atît mai mult cu divinitatea. În general, cînd între cei doi există un decalaj ierarhic - încă mai vîrtos cînd cel inferior nu îl cunoaşte pe cel superior -, cel dintîi utilizează un vocativ, prin care încearcă să-şi atragă bunăvoinţa superiorului. De regulă, vocativul este măgulitor, conţine un titlu, un atribut, cu rolul de a face limpede faptul că inferiorul cunoaşte şi recunoaşte statutul celuilalt şi i se supune în mod hotărît şi neechivoc. Acesta este rolul vocativului adăugat în BB. Forma aleasă a fost *Doamne* deoarece sensul acesteia este 'stăpîn', Moise neştiind care anume dintre zei l-ar fi putut aborda.

6. Alături de cele de mai sus am observa că exista suficient de multe texte vechi româneşti, religioase sau laice, care conţin traduceri duble sau glose[21]. Foarte variate, bogate şi răspîndite, aceste glose erau modalităţi prin care traducătorul încerca să expliciteze anumite conţinuturi. Uneori, acesta o făcea din perspectivă strict lingvistică: „să paşteţi *beseareca* lui Dumnezău" (glosat: Adunarea credincioşilor iaste beseareca - NTB, *FA*, 20, 28). Traducînd întocmai sau urmînd textul-sursă ca pe un adevarat model, rezultatul era considerat ca nefiind dotat cu inteligibilitatea dorită. Glosa vine sa suplinească nevoi şi carenţe ale limbii, mai puţin aptă sau exersate. Glosa înlătură ambiguităţile, aduce completări, face precizări esenţiale pentru înţelegerea textului: „durearea mueriei (glosat: cînd naşte - NTB, *1Sol*., 5, 3). O traducere literală poate necesita explicaţii, precum în: „Iară de nu voiu şti putearea glasului" (glosat: Înţelesul - NTB, *1Cor*., 14, 11). Textele latin şi grecesc fiind: „Si ergo nesciero virtutem vocis"; ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, termenul din limba-sursă este mai bogat în sensuri, caz în care glosa adaugă şi reface, calcul semantic rezultat adăugîndu-se formelor propuse limbii primitoare. Alteori, este mai dificil de susţinut cu tărie că glosa este una pur lingvistică, de traducător şi nu de hermeneut: „Şi atunci să va arăta sămnul Fiiului omenesc" (glosat: Sămnul Fiiului iaste putearea şi slava lui, cu carea va veni - NTB, *Mt*., 24, 30), „Că unulu-i Dumnezău, carele îndereptează tăiarea împregiur den credinţă şi netăiaria împregiur pren credinţă" (glosat: Jidovul, să înţeleage tăiarea împregiur, iară netăiarea împregiur, păgînii - NTB, *Romani*, 3, 30), „Păziţi-vă să nu vă înşale cineva pre voi, cu filosofie şi cu înşălăciune deşartă, după rînduialele omeneşti,

[20] De altfel, atunci cînd discutăm despre traducerea *Bibliei* de la 1688, nu are sens aducerea în discuţie a textului ebraic. Nimeni nu a susţinut vreo relaţie directă între cele două. Textul ebraic poate interesa ca sursă de bază (eventual) sau acolo unde cineva se revendică de la el.

[21] Pentru chestiunea gloselor şi a traducerilor duble, vezi Al. Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iaşi, 2005, p. 196-268, Gheorghe Chivu, ***Psaltirea** - de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, p. 37-43, în „Text şi discurs religios", I, 2009, idem, *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris*, în volumul de faţă.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

după stihiia lumiei, iară nu după a lui Hristos" (glosat: Stihiia să înţelege obiceaiul Legiei supt carele îndereaptă Dumnezău Besereca lui, în Leagea Veache, ca şi suptu un dascal - NTB, *Col*., 2, 8), „Şi adusără asina şi mînzul şi pusără desupra lor veşmintele sale, şi-l pusără spre iale" (glosat: Tîlc: Hristos n-au şezut pre amîndoao, numai pre mînzu, cum arată ceialalţi evanghelisti; că face pomeană Sfînta Evanghelie de amîndoao, iară într-un loc au fost - NTB, *Mt*., 21, 7), „nu numai cu pîine va trăi omul, ce cu tot cuvîntul carele iase den gura lui Dumnedzeu" (glosat: Ce să zice: Săva cu ce voiaşte Dumnedzeu să-l hrănească - NTB, *Mt*., 4, 4), „Cine înţelepţeaşte zilei, lui Dumnezău înţelepţeaşte" (glosat: Aici zice: Au a mînca, au a nu mînca, să facă pre cinstea lui Dumnezeu, ştiind cu adevăr că-i place, au că nu-i place lui Dumnezeu - NTB, *Romani*, 14, 6); „Au nu avem puteare pre o sor muiare a o purta" (glosat: Muerii îi zice sor, nu pentru frăţia, ce pentru cinste muerească - NTB, *1Cor*., 9, 5), cazuri în care glosa devine o mică explicaţie hermeneutică.

În ceea ce priveşte traducerile duble, acestea apar în manuscrise. Astfel, *Evangheliarul de la Războieni* (ms. 296 B.A.R.), care datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea este dominat de variante pe care scriptorul le înşiruie în text: „Pui de vipere (var. pui de năpîrcă), cine v-au spus voao să scăpaţi de mîniia ceaea ce-i să fie?"; „Deci tot pomul cela ce nu face poame bune tăiat va fi şi în foc va fi lepădat (var. aruncat)" (*Mt*., 3; 7, 10); „Şi deaca audzi Isus că Ioan fu dat (var. băgat în temniţă) să duse în Galileiu" (*Mt*., 4, 12); „Şi eşi audzul lui întru toată Siriia (var. şi eşi veastea lui preste toată Siriia). Şi-i aduseră lui de toţi bolnavii în multe chipuri cu neputinţe (var. în tot chipul cu neputinţe) şi ţinuţi de chinuri, şi îndrăciţi, şi lunateci (var. şi răzbiţi în luni noao) (var. şi slabi de vene) (var. şi slăbănogi) şi-i tămădui pre înşi. Şi dup-íns purceasără năroade multe (var. se duseră năroade multe) din Galileiu şi din dzeace cetăţi şi din Ierusalim şi din jidovime şi de pre de-ceaiă parte de Iordan" (*Mt*., 4, 17-25). Faptul acesta nu scuteşte textul de glose marginale: „cîrpindu-şi mreaja sa", glosat „scuturîndu-şi mreaja sa".

Dincolo de multe cauze care pot fi întrezărite pentru un astfel de comportament, variantele au rolul de a completa şi de a nuanţa soluţia iniţială, încercînd să acopere un deficit de expresie care, în opinia noastră, ţine într-o măsură de sistem, într-o alta de normă şi mult mai puţin de capacităţile traducătorului. Dar textele nu se pot constitui şi utiliza mereu astfel. În cele din urmă, autorul care îşi asumă traducerea o face asumîndu-şi răspunderea unor alegeri. Acestea trebuie să fie în conformitate cu anumite principii şi colaborîînd în cadrul unui sistem coerent. BB îşi asumă aceste riscuri, socotind că cea mai lipsită de riscuri cale rămîne aceea a urmării textului din limba-sursă. De aceea, BB îşi asumă (pentru *Vechiul Testament*) Septuaginta şi limba greacă ca modele şi se vrea un text definitiv, într-o ediţie îngrijită, lipsit de variante, note originale şi care solicită limbii române efortul edificării pe un ilustru model.

7. Concluzii. Discuţia referitoare la valoarea de traducere a *Bibliei* de la 1688, are nevoie, în principal, de observarea atentă a două elemente. Relaţia acestui text cu

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

modelele sale[22] şi acomodarea limbii propuse de respectiva traducere la realităţile, valenţele şi tendinţele contemporane ale limbii respective.

Judecînd lucrurile din această perspectivă, pe baza cantităţii de material analizate de-a lungul timpului[23], socotim că departe de a satisface multe dintre cerinţele importante ale unei traduceri atît de pretenţioase cum este cea a textului biblic, *Biblia* de la 1688 reprezintă o realizare importantă (ce-i, drept, şi un moment de detentă pierdut, apoi, de către urmaşi), rod al unei concepţii corecte şi capabile să dea roade, asupra felului în care trebuie construită o astfel de traducere. *Biblia* de la 1688 furnizează un bogat material oricui este preocupat de studiul traducerilor biblice şi, în special de studiul şi de hermeneza traducerilor *Septuagintei*.

Sigle şi Bibliografie (selectiv)

1. Ediţii ale *Bibliei*

B.Jer. = *La Bible* de Jérusalem traduite des textes originaux (...) par B. et L. Hurault, J. Van Der Meersch, Paris, 1994

Biblia 2001, = *Biblia* (...), Bucureşti, 2001, versiune diortosită după Septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania.

La Sainte Bible Polyglotte, contenant le texte hébreu original, le texte grec des *Septante* le texte latin de la *Vulgate* et la traduction française de M. L'Abbé Glaire avec les différences de l'hébreu, des *Septante* et de la Vulgate; (...) par F. Vigouroux, *Ancien Testament*, tome I *Le Pentateuque*, Paris, 1900, tome V, 1904

Biblia sacra secundum Vulgatam clementinam (...), Ratisbonae, 1922

Librorum Veteris Testamenti canonicorum, pars prior, graece, Pauli de Lagarde (...) Gottingae, 1883

Segond = *La Sainte Bible* traduite sur les originaux hébreu et grec par Louis Segond, avec les parallèles chaînes de références, notes explicatives et commentaires de C.I. Scofield, Paris, 1989

Septuaginta = Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ / VETUS TESTAMENTUM GRAECUM juxta Septuaginta interpretes, ex auctoritate Sixti Quinti Pontificis Maximi Editum juxta exemplar originale Vaticanum. (...) Cum latina translatione, animadversionibus, et complementis ex aliis manuscriptis. Cura et studio J.N. Jager (...) tomus primus, Parisiis, M DCCC LXXVIII

[22] Analiza traducerilor nu poate fi făcută fără introducerea perspectivei comparative, cu referire la sursa sau sursele unui text. Orice comparaţie a acestuia cu un text cu care nu se află în relaţie directă va putea oferi doar concluzii lipsite de însemnătate, mai ales atunci cînd este vorba despre o traducere care şi-a asumat cu tărie urmarea modelului.

[23] După ştiinţa noastră, singurele studii temeinice asupra limbii *Bibliei* de la 1688 sînt cele concepute de către Vasile Arvinte (pentru *Pentateuh*, în MLD, reluat apoi, şi la care se adaugă studierea *Evangheliei după Matei*, a unui fragment din *Evanghelia după Marcu* şi *Faptele Apostolilor*, în ediţia integrală *Biblia 1688*, din 2001-2002). Baza oricărei analize asupra traducerii sau de text, în general, credem că o constituie o analiză lingvistică competentă, din perspectivă diacronică prospectivă. Abia avînd o astfel de analiză se pot, apoi emite opinii întemeiate asupra altor aspecte ale textului.

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece ixta 70 interpretes (...), *Leges et historiae*, Stuttgart, 1935
The Old Testament The Authorized or King James Version of 1611 (...), Cambridge, 1996
Vulgata = *Biblia sacra* iuxta *Vulgatam* versionem (...) recensuit et brevi apparatu instruxit Robertus Weber Osb, editio altera emendata, tomus I, *Genesis-Psalmi*, Stuttgart, 1975

2. Ediţii de texte

Biblia 1688, ediţie întocmită de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, Laura Manea, N.A. Ursu, 2. vol., Iaşi, 2001, 2002
CB = *Codicele Bratul*, ediţie de text de Al. Gafton, Iaşi, 2003
CCÎ = Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I, textul, Bucureşti, 1914
CP = *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Braşov în anul 1563*, Bucureşti, 1930
CS = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gh. Chivu, Bucureşti, 1993
CV = *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, 1981
DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, 1979
DRB = *Documente româneşti* reproduse după originale sau după fotografii sub supravegherea bibliotecarului Academiei Române Ioan Bianu, partea 1, epoca dinainte de Mateiu Basarab (1632) şi Vasile Lupu (1634), tomul I fasc. 1-2, Bucureşti, 1907
IZ^{1} = *Ispisoace şi zapise* (documente slavo-române), publicate de Gh. Ghibănescu, vol. II, partea I (1631-1641), Iaşi, 1909
IZ^{2} = *Ispisoace şi zapise* (documente slavo-române), publicate de Gh. Ghibănescu, vol. II, partea II (1641-1651), Iaşi, 1910
LEGI Mold. = *Carte romînească de învăţătură 1646*, ediţie critică, (coord. Andrei Rădulescu), Bucureşti, 1961
LEGI Munt. = *Îndreptarea legii 1652*, ediţie coordonată de Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1962
MC = Miron Costin, *Opere*, ediţie critică (...) de P.P. Panaitescu, 1958
MLD = *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, vol. I *Genesis*, Iaşi, 1988, vol. II *Exodus*, Iaşi, 1991, vol. III *Leviticus*, Iaşi, 1993, vol. IV *Numerii*, Iaşi, 1995, vol. V *Deuteronomium*, Iaşi, 1997
MOXA = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediţie critică însoţită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, 1989
NTB = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvîntarea înalt prea sfinţitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998
Palia de la Orăştie 1581-1582, text-facsimile-indice, ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)

Palia de la Orăştie (1582), I. *Textul*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2005, (V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, S. Guia) II. *Studii*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2007, (Al. Gafton, V. Arvinte)

PS.H = *Psaltirea Hurmuzaki* I, Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, 2005

PS.S B = Bianu, Ion, *Psaltirea Şcheiană*, t. I, *Textul în facsimile şi transcriere*, Bucuresci, 1889

VARL = Varlaam, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Manole Neagu, Chişinău, 1991

VS = Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor, Iaşi, 1682-1686*

3. Dicţionare şi lucrări teoretice

Arvinte, V., 2001, *Normele limbii literare în **Biblia de la Bucureşti** (1688)*, în *Biblia 1688*, Iaşi, vol. I, p. I-CLXXXIV

Bailly, A., 1996, *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris

Barr, J., 1979, *The typology of literalism in ancient biblical translations*, Göttingen, (extras)

Chantraine, P., 1983, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris

Corniţescu E., Abrudan D., 1996, *Limba ebraică biblică*, Bucureşti

Cruchet N., 1891, *Histoire de la Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament*, Tours

Douglas, J.D. et alii, 1962, *The New Bible Dictionary*, London

Liddell & Scott, 1996, = *A Greek–English Lexicon* compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, revised and augmented throughout by sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick Mckenzie (…) Oxford

Scriban, August, 1939, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939

Vigouroux, F., 1885-1998, *Les Livres saints et la Critique rationaliste*, Paris

Vigouroux F., 1888-1889, *Manuel ou Cours de l'Écriture Sainte, Ancien Testament*, Paris

Wegener G.S., 1963, *6000 years of the Bible*, New York

BDD-A49 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:48:21 UTC)